

Arap Dilinde "En" Edatının Fonksiyonu ve Manaya Etkisi

Function of the Preposition "En" in Arabic Language and Its Effects on
Meaning

Nurullah ORUÇ

Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Lecturer, Ataturk University, Faculty of Theology, Arabic Language and Rhetoric

Department, Erzurum / Turkey

nurullah.oruc@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4487-4140

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Şubat / February 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.883209

Atıf / Citation: Oruç, Nurullah. "Arap Dilinde "En" Edatının Fonksiyonu ve Manaya

Etkisi / Function of the Preposition "En" in Arabic Language and Its Effects on

Meaning". *ilted: ilabiyat tetkikleri dergisi / journal of ilabiyat researches* 55

(Haziran/June 2021/1), 139-161. doi: 10.29288/ilted.883209

İntihal: Bu makale, özel bir yazılımca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilabiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Metinleri cümleler, cümleleri ise kelimeler oluşturmaktadır. Kelime-lerin türlerinden biri de Arap dili literatüründe “hurûf-u me’ânî” diye isimlendirilen edatlardır. Arapça metinlere bakıldığında hemen hemen her cümle ve her satırda bu edatlara rastlamak mümkündür. Bu da edatların manaya katkısının ne denli önemli olduğuna işaret etmektedir. Cümle içerisindeki konumuna bağlı olarak gerek i ‘rab, gerekse mana itibarıyla değişkenlik arz eden edatlar, Arap dilbilimcilerinin bakış açısına ve yoruma dayalı olarak tartışmaya konu olmuş ve bu bağlamda sorun hale gelmiştir. Bu makalenin amacı, söz konusu edatlardan biri olan “en” edatının işleviyle ilgili olarak öne sürülen görüşleri ve görüş ayrılığın- dan kaynaklanan problemleri irdelemektir. Bu hedef doğrultusunda önce “en” edatının harf mi isim mi? Şeklindeki sorunun çözümüne çalışılacak, daha sonra bu edatın cümledeki pozisyonuna göre ne tür manalara geldiği ya da cümleye ne gibi anlam kazandırdığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, En edati, İ ‘rab, Huruf-u Me ‘ânî, Masdariye, Muhaffefe, Müfessire.

Abstract

In Arabic grammar, the texts are composed of sentences and the sentences are composed of words. One of the types of words is prepositions called “hurûf al-ma’ânî” in Arabic language literature. When we look at Arabic texts, it is possible to find these prepositions in almost every sentence and every line. This indicates how important the contribution of prepositions to meaning is. Prepositions that vary in terms of irab and meaning depending on their position in the sentence based on the perspective and interpretation of Arab linguists have been the subject of discussion and become a problem in this context. The purpose of this article is to examine the views put forward regarding the function of the preposition “en”, one of the prepositions in question, and the problems arising from the differences of opinion. In line with this goal, the question whether “the preposition ‘en’ is a letter or a noun” will be tried to be solved. Then, according to the position of this preposition in the sentence, what kind of meanings it denotes or what kind of meaning it adds to sentences will be discussed.

Keywords: Arabic Language, Preposition en, I ‘rab, hurûf al-ma’ânî, Infinitive, Attenuated, Explaining.

Extended Summary

In Arabic grammar, simple and compound sentences that make up a text or a paragraph are made up of three words: nouns, verbs, and letters. The sentence consisting of these words sometimes consists of two nouns, sometimes three nouns, sometimes a verb and a noun, and sometimes a verb and two nouns. While the noun and verb, which form a regular and meaningful sentence, express a meaning on their own without being used in the sentence, this situation is completely different in the letters. That is to say: the letter, which explains the relationship between two verbs, sometimes two nouns, sometimes verbs and nouns, and sometimes two sentences in terms of meaning, does not make sense in itself and cannot be discussed in terms of their functionality. In order for the letter in question to express a meaning, it must be used together with the noun or verb. In other words, it is possible that the noun or verb in the sentence has different meanings according to the letters used together. When we look at the Arabic texts, these letters, which appear in almost every sentence and every line and are also called “hurûf al-ma’ânî” in Arabic grammar literature, are the correct examples of an expression, a sentence, a composition and therefore a text. It makes a serious contribution to reading and understanding. When the letters in question are used together with the noun or verb, or connect two sentences in terms of their meanings; the meaning of the letters in this position or their use, or whether they affect the end of the word in terms of iraq, can only be understood by knowing the rules and rules related to these letters and the conditions put forward. Because a letter does not

always give the same meaning, it also differs in terms of irability in the sentence depending on the situation. Knowing the rules and norms in question is extremely important in distinguishing the characteristics of these letters from each other. Because if these are not distinguished, it will cause the sentence or any statement to be misunderstood. There is so much that; the letters we mentioned have witnessed different evaluations by linguists who are members of Arabic language schools such as Basra, Kufa and Baghdad in terms of their functions in the text and the meaning they come from. One of these letters that Arab linguists disagree with is the "en" preposition, which constitutes the subject of our study. This preposition, which expresses various meanings due to its position in the sentence, has been a subject of controversy among linguists of Arabic language in terms of both its effect on Iraq and the meaning it adds to the sentence. This preposition, which has been a matter of discussion among linguists of Arabic, is considered as a noun according to some, while it is accepted as a letter according to the majority. In this article, first of all, whether the preposition "en" is a letter or a noun is investigated and examined from basic sources; after mentioning the justified and unjustified views on this issue, the views on the subject were evaluated. Then, the opinions and important findings on the subject were included. Then, under the heading "the usage and semantic dimension of the preposition en", this preposition's infinitive letter, tafsir letter, zait letter, muhaffef letter, nefi letter that expresses conditionality, and the letter that states the reason, which is ta'lil, are considered as sub-headings. Here, the conditions put forward for the preposition "en" to express the relevant meaning, the features of the preposition according to the meaning it expresses, and the points that Arab linguists agree and disagree on this subject are included. Later, these opinions were evaluated and the conclusion and opinion reached with reasons were stated. It is seen that ħurūf al-ma'ānī is used with its connotations as well as its main meanings. The preposition "en", which is the subject of our study, takes its place among these letters. In other words, the main task of this preposition is to come to the head of the proverbial verb, which indicates the present, future and present tense, according to its position in the sentence, and turn this verb into an infinitive. In other words; the main function of this preposition is to translate the verb in question into a noun. There is so much that; this verb, which is transformed by the preposition into an infinitive, is not in itself, but in the infinitive interpretation together with the preposition "en". The main task of the preposition in terms of i'rāb is to change the last action of the verb that comes after it, that is, to share it. Almost all Arab linguists agree that the preposition en comes to the beginning of the verb mudhari as the infinitive letter and affects this verb in terms of both meaning and i'rāb. It has been discussed among linguists that the preposition en in this position, when used with the motive and imperative, has an effect on these verbs in terms of meaning and irāb, as it is also in the mudhari. In this study, it was determined that some linguists who discussed the subject gave justification, and some claimed unjustified. In our study, justified and unjustified views on this issue were included, and as a result of the evaluation of these opinions, opinions and views were expressed on condition of justification. On the other hand, the preposition en we have mentioned is that besides its original meaning, which is the infinitive, it has several meanings in the context of certain rules and conditions. However, the preposition in this position has been the subject of discussion by linguists here, as well. In our study, all of these were evaluated and an opinion was expressed in line with the information and findings obtained on this subject.

GİRİŞ

Arap dilinde, metinlerin anlaşılmasında edatların önemli bir rolü vardır. Cümleye mana kattığı ya da cümle içerisinde anlam kazandığı için de Arapça dilbilgisi literatüründe bu edatlara, "ħurūf-ı me'ānī" yani "mana harfleri" denilmektedir.¹

¹ Ebu'l-Bekā Eyyūb b. Mūsā el-Kefevī, *el-Kulliyāt*, thk. Adnān Derviş- Muħammed Mısırī (Beyrut: Muessesetu'r-Risāle, 2018), 328.

Hurûf-ı me'âni, buldukları cümledeki konumlarına ya da söz konusu cümlelerin siyak-sibakına göre mana ifade etmektedir. Mesela mana harflerinden “bâ” harfi, cümledeki pozisyonuna göre birkaç mana ifade edebilmektedir. Örnek verecek olursak; نشرت الحطب بالمنشار “Odunu testereyle kestim” cümlesindeki “bâ” harfi “araç/yardım”, جئت بالأولاد “Çocuklarla birlikte geldim” cümlesinde de “beraberlik”, فاز الطالب باجتهاده “Öğrenci, çalıştığı için kazandı” cümlesinde ise “sebepl” ifade etmektedir.² Buna göre örnek verdiğimiz birinci cümledeki “bâ” harfine “sebepl” anlamı atfedilemez. Çünkü testere, odunun kesilmesi için bir sebep değil, odunun kesilmesine yarayan bir araçtır. Bu nedenle de “bâ” harfinin bu manada kullanılması uygun düşmektedir. Öte yandan kelimenin son harekesine ya da harfine etkisi (i'rab) açısından edatların bir kısmı işlev görürken bir kısmı ise işlevsizdir. Bu konuda, bazı yerlerde, Arap dilbilimcileri görüş birliğinde iken, bazı yerlerde ise onların birçok sebep ve gerekçeye dayalı olarak fikir ayrılığına düştükleri de görülmektedir.

Sözünü ettiğimiz bu edatlardan biri de, çalışmamızın konusu olan (أن) edatıdır. Diğer edatlarda olduğu gibi (أن) edatının da cümledeki i'rab konumuna göre metindeki cümle ve ifadelere farklı manalar kazandırmakta olup duruma göre farklı işlev görmektedir. Edatı ve bulunduğu cümleyi doğru bir biçimde anlamak ise ancak edatın özelliği, türleri ve buna bağlı kuralları bilmekle mümkündür.

Bu çalışmamızda, (أن) edatının anlamsal yönü ve i'rab bakımından işlevi üzerinde durulmuş ve Arap dilbilimcilerin buna ilişkin öne sürdükleri görüşler irdelenmiş ve bu görüşlerin değerlendirilmesi ışığında da fikir ve kanaat belirtilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda işleviyle ilgili olarak (أن) edatı, ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1. İSİM OLARAK NİTELENEN (أن) EDATI

Genel itibariyle harf olarak bilinen en (أن) edatı, kimi dilbilimcilere göre isim olarak da işlev görmektedir. Bu iddiaya göre diğer edatlarda olduğu gibi bu edat da isim olarak kullanıldığı yerde başlı başında anlam ifade eder. Çünkü kelimenin türlerinden olan isim ve fiil, genelde başka bir kelimeye gereksinim duymadan tek başına mana ifade edebilmektedir. Harf olarak işlev gördüğü yerde ise ancak isim ya da fiille birlikte yani cümle içerisinde mana kazanır.³

Bazı kaynaklarda, (أن) edatının isim olarak ayrık mütekellim ve muhatap zamiri şeklinde işlev gördüğü nakledilmektedir.⁴ Bununla beraber bu edatın yalın haliyle mi yoksa sonuna bir harfin ilavesiyle mi zamir olduğu, ya da sonuna bitişen bu

² Ahmed el-Mâlekî, *Raşfu'l-mebâni*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2014), 220-229.

³ Bk. Hasan b. Kâsım el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016), 20-21, 215.

⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 215-216.

harfin zamirin bir parçası olup olmadığı hususu, Arap dilbilimcileri arasında ihtilaf konusu olmuştur.

Bir lehçeye göre (أَنْ) edatı, isim olarak ve sonuna herhangi bir harf eklenmeden "Ben" anlamında zamirdir. أَنْ كَتَبْتُ "Ben yazdım" gibi. Bu lehçeye göre zamirdeki "nûn" harfi hem vakıf hem vasıl halinde sakindir.⁵ Basra mektebi dilbilimcilerine göre de أَنَا zamiri "hemze" ve "nûn" harflerinden oluşur. Sonda gelen "elif" ise zaittir. Çünkü bu elif, vakıf halinde düşer. Kûfe ekolü dilbilimcilerine göre ise أَنَا "Ben" zamirinin sonundaki elif, zamirin bir parçası olup zait değildir. Bunun delili ise, Temim lehçesinde, elifin vakıfta da vasılda da düşmemesidir.⁶ Arap dilbilimcilerinin çoğunluğuna göre ise, vasıl halinde, nûn harfinin harekesi fethalı olup elif harfi düşer; vakıf halinde ise bu elif sabit kalır.⁷

Muhatap zamirine gelince yine çoğu dilbilimciye göre أَنْت "Sen/eril", أَنْتُمْ "Sen/dişil", أَنْتُمْ "Siz/ikil", أَنْتُمْ "Sizler/eril çoğulu", أَنْتُمْ "Sizler/dişil çoğulu" kelimele-
rindeki muhatap zamiri (أَنْ) 'dir. "te" ise "hitap" harfidir. Kûfe dilbilimcilerinden Ebû Zekerîya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'ya (öl. 207/822) göre ise buradaki "te", kelimenin aslı yani zamirin bir parçasıdır.⁸

Kanaatimizce, mütekellim zamiri olarak değerlendirilen (أَنْ) edatıyla ilgili olarak öne sürülen görüşlerden hareketle, bu edatın isim olmadığını söyleyebiliriz. Buna da şu sebeplere dayandırmak mümkündür: Birincisi; bu edattaki "nûn" harfinin fethalı olması, çoğunluğun ortak görüşüdür. Hâlbuki sözünü ettiğimiz bu edat, nûn harfi fethalı olan değil, sakın olan edattır. İkincisi; gerek klasik gerekse modern metinlerde, (أَنْ) edatının sonunun sakın haliyle ve sonuna "elif" bitişmeden mütekellim zamiri olarak kullanıldığına pek az rastlanmaktadır. Yaygın kullanımı ise أَنَا şeklindedir. Üçüncüsü ise, cümle içerisinde kullanılmadan (أَنْ) edatına "zamir" demek doğru olmasa gerek. Çünkü ileride de bahsedeceğimiz üzere, (أَنْ) edatı, yerine göre birden fazla manaya gelebilmektedir. Bu nedenle cümle içerisinde kullanılmadan buna "zamir" ve dolayısıyla "isim" demek kanaatimizce de doğru olmaz. Çünkü isim, cümle içerisinde kullanılmadan başlı başına bir mana ifade edebiliyorken, harfler ancak cümle içerisinde mana kazanır ya da cümleye mana kazandırır. Yani başka bir lafza gerek olmaksızın أَنَا kelimesinden "Ben" anlaşılıyorken, cümle içine dâhil edilmeden سِرْف (أَنْ) şeklindeki ifadede bu anlam çıkarılamaz.

⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 215-216.

⁶ Muḥammed b. Ebî Bekr ed-Demâmîni, *Şerhu'd-Demâmîni 'alâ Muğni'l-lebib*, thk. Aḥmed 'Azzo 'Înâye (Beirut: Muessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2007), 1/111.

⁷ Alâuddîn b. Ali el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab* (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 2009), 190; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 215-216; Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *Muğni'l-lebib*, thk. Mâzin el-Mubârek - Muḥammed Ali Ḥamdullâh (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1964), 1/24.

⁸ el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 190; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 58, 216; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/24; Abdullâh el-Kurdî el-Beytûşî, *Kifâyetu'l-mu'âni*, thk. Şefî' Burhânî İnâye (Dımaşk: Dâru İkra, 2005), 86.

En edatının başlı başına muhatap zamiri olup olmaması hususunda öne sürülen görüşler arasında el-Ferrâ'nın görüşünün ağır bastığını söylemek mümkündür. Şöyle ki: Bir yandan edatın sonuna bitişen (ت) harfine "hitap harfi" derken, diğer taraftan (ت) harfinden arınmış (أَنْ) edatına muhatap zamiri demek fikrimizce doğru değildir. Nitekim (ت) harfinin hitap ifade ettiğini düşündüğümüze göre bu harfin zamirden bağımsız olmadığı ve (أَنْ)'in de ancak bu harfle birlikte muhataplık anlamına gelebileceğini söyleyebiliriz. Bu nedenle de (أَنْ)'in, (ت) harfinden ayrı olarak değil, bu harfle birlikte muhatap zamiri demek yerinde olacaktır. Dolayısıyla (أَنْ) edatının isim değil, harf olarak değerlendirmenin daha isabetli olacağını kanısındayız.

2. HARF OLARAK NİTELENEN (أَنْ) EDATI

Kaynaklarda, bulunduğu cümledeki konumuna göre "*masdariyye*", "*muhaffefe*", "*müfessire*", "*zâide*", "*şartiyye*", "*nâfiye*" ve "*ta liliyye*" manlarında işlev gördüğü nakledilen en edatı, harftir. Bunların arasında ise, daha çok masdar harfi olarak kullanıldığı görülmektedir.⁹ En edatının harf olarak kullanıldığı yerler, ayrı başlıklar altında irdelenecektir.

2.1. Masdar Harfi Olarak Kullanılan (أَنْ) Edatı

Bu konumda olan "en" edatı kendisinden sonra gelen fiili isimleştirmektedir ve bu fiille birlikte masdar tevilindedir.¹⁰ Sonuna bitişen fiille birlikte masdar tevilinde isim olduğu için "masdar harfi", sonuna bitişen fiil, en'in sırası olduğu için de buna "mevsül harfi" denilmiştir.¹¹ Bu da iki yerde olur: Birincisi, cümlenin başında olursa. Mesela *وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ* "Oruç tutmanız, sizin için daha iyidir" (el-Bakara 2/184) ayetindeki (أَنْ) edatı, fiille birlikte *صيامكم* şeklinde masdar tevilindedir.¹² İkincisi, kesinlik anlamını taşımayan fiilden sonra. Bu durumda yine kendisinden sonra gelen fiille birlikte masdar tevilindedir. *وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ* "Belki de sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyden nefret ediyorsunuz." (el-Bakara 2/216). Buradaki *عسى* fiili, kesinlik değil, ihtimal anlamını taşımaktadır. *أَنْ تَكْرَهُوا* kısmı ise masdar tevilinde *إِكْرَاهِكُمْ* şeklindedir.¹³

⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. Suleymân el-Bekîlî, *Keşfu'l-muşkil fi'n-naḥv*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 168; Nâyif Ma'rûf - Mustafâ el-Cevzu, *el-Mu'cemu'l-vasîṭ fi'l-i'rab*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2010), 63-64.

¹⁰ Bk. el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 191; Radıyyuddiîn Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, İbnu Hânelî, *Rabṭu's-sevârid fi halli's-sevâhid*, thk. Mehmet Hayri Acat (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2020), 73; Mehmet Ali Şimşek, "Arap Dilinde Bağımsız Yargı Bildiren Cümleleri İsimleştiren Edat ve Terkipler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (Aralık 2012), 277; Yakup Kızılkaya, "Arapçada Mürekkep Cümlenin Kapsamı", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019), 140.

¹¹ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Uğmân, *el-Kitâb*, thk. Emil Bedî Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2017), 3/173-185; Ebu'l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Muberrid, *el-Muktedâb*, thk. Hasan Hamed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 2/621; el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 191; Muḥammed b. Sâlih el-Uşaymîn, *Şerḥu'l-Âcurrumiyyeti* (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2005), 169.

¹² İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/24.

¹³ el-Muberrid, *el-Muktedâb*, 2/331; Ali b. Muḥammed el-Herevî, *Kitâbu'l-Uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*, thk. Abdulmu'in el-Mellûhi (Dımaşk: Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, 1993), 59; İbn Hişâm *Muğni'l-lebib*, 1/25;

(أن) edatının sılası, mutasarrıf yani çekimi yapılabilen bir fiildir. عسى ليس gibi camit (çekimsiz) fiiller ise (أن) edatının sılası olamaz. Sıla cümlesinde, mevsûl harfine âit bir zamirin olma şartı ise yoktur.¹⁴ Mesela أحننني أن ذهب "Gidişin beni üzdü" örneğinde, (أن) edatından sonra gelen fiil, mutasarrıf mazi fiildir. Bu itibarla (أن) harfinin sılasıdır. Sıla cümlesinde ise (أن) edatına ait bir zamir bulunmamaktadır.

(أن)'i masdariyye, muzâri fiilinin başında gelirse mana yönünden onu sadece gelecek zamana has kılar. أريد أن نكتب "Yazmanı istiyorum" gibi. Bu misalde, muhatap kişiden gelecek zamanda yazı yazması istenmektedir. Mâzi fiili, başına gelen (أن) ise onu sadece geçmiş zamana has kılar. سرنني أن نجحت "Kazanman beni mutlu etti" gibi. Bu örnekte muhatabın geçmiş zamanda kazandığı anlamı vardır. (أن) edatının masdara dönüştürdüğü fiil ise şimdiki zamanı ifade etmez.¹⁵

(أن) edatının hangi fiille birlikte masdar teviline olduğu hususu ise Arap dilbilimcileri arasında ihtilafıdır. Basra mektebi dilbilimcilerinden Ebû Bîşr Sîbeveyhi'ye (öl. 180/796) göre, "mazi", "muzâri" ve "emir" olmak üzere her üç fiilin başında bulunan (أن) edatı, kendisinden sonra gelen fiille birlikte masdar teviline sahiptir. Aynı mektebe intisap eden Ebû Alî Hâsen el-Fârisî de (öl. 377/987) bu görüştedir.¹⁶ أحننني أن ذهب "Gidişin beni üzdü" gibi. Bu örnekte (أن) edatından sonra gelen fiil mazi fiil, أريد أن ذهب kısmı ise ذهب şeklinde masdar teviline sahiptir. أريد أن أكرمك "Sana ikramda bulunmak istiyorum" misalinde (أن) edatından sonra gelen fiil muzâri fiil, أريد أن أكرمك kısmı ise أكرمك şeklinde masdar teviline sahiptir. *kalkmanı istiyorum*" örneğinde de (أن) edatından sonra gelen fiil, emir fiili, أريد أن قسم şeklinde masdar teviline sahiptir. Alâuddîn b. Ali el-İrbîlî'nin (öl. 631/1234) naklettiğine göre, çoğunluğun görüşü, masdar harfi olan (أن)'den sonra emir fiilinin gelmeyeceği yönündedir. Çünkü masdar harflerinin istek cümlesinin başında bulunmayacağı hususunda Arap dilbilimcileri hemfikirdirler. Sîbeveyhi ise, (أن) edatının diğer masdar harfleriyle kıyas edilemeyeceğini söyler ve bunu diğer harflerden ayrı tutmaktadır.¹⁷

Ebu'l-Abbâs Muḥammed el-Muberrid'e (öl. 286/900) göre, kendisinden önce ef'âl-ı yakîn olmadıkça (أن) edatı mazi ve muzâri fiille birlikte masdar teviline olur.¹⁸ Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ebi Tâhir'e (öl. 280/893) göre, sadece muzâri fiille

Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâci*, thk. Ali İsa Mâlullâh (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1986), 407; el-Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî*, 193; el-Uşaymîn, *Şerhu'l-Âcurrumiyyeti*, 169. Yusuf Akçakoca, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu -Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam-* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 211.

¹⁴ el-Muberrid, *el-Mukteḍab*, 2/331; el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 191; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/25.

¹⁵ el-Muberrid, *el-Mukteḍab*, 2/305, 331; İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 192; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/26; el-Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî*, 193.

¹⁶ el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 193.

¹⁷ el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 193; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 216; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/23-24.

¹⁸ el-Muberrid, *el-Mukteḍab*, 2/331.

masdar tevilindedir. Çünkü muzârinin başında gelen (أَنْ) onu mana açısından sadece gelecek zamana has kılmaktadır. Bunun için muzâri dışındaki fiillerin başında gelen (أَنْ) masdar harfi olamaz. Kaldı ki mazi ve emir fiilinin başında bulunan (أَنْ) edatının masdar harfi olduğunu kabul edersek, şart edatı olan (إِنْ)’den sonra gelen mazi fiilin mahallen meczûm olduğuna hükmedildiği gibi, (أَنْ) edatından sonra gelen mazi ya da emir fiilinin de konumları gereği mansup oldukları sonucuna varılacaktır. Oysaki, buna dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.¹⁹

Ebû Hâyyân el-Endülûsî (öl. 745/1344) ise, (أَنْ) edatının emir fiiliyle birlikte masdarla tevil edilemeyeceğini ve bu konumdaki (أَنْ) masdar değil müfessire (kendisinden önce gelen cümleyi açıklayan) edat olduğunu ileri sürmektedir. O’na göre, (أَنْ) edatı emir fiiliyle masdar tevilinde olursa bu fiil ifade etmiş olduğu emir/istek manaları yönünden işlevini yitirmiş olur. Diğer yandan mazi ve muzari fiiliyle gelen (أَنْ) edatı masdar tevilinde “fail/özne” ve “meful/ nesne” olarak gelebilirken emir fiiliyle bu şekilde gelemmez. Buna göre fail/özne olarak masdar tevilinde أعجبنى أن قم ya da meful/nesne olarak قم أريد أن قم şeklinde denilemez.²⁰

İbn Hişâm, İbn Ebî Tâhir’in bu konudaki görüşünü şöyle eleştirir: Muzâri fiile bitişen ve onu gelecek zamana has kılan te’kit nûnu, emir fiilinin sonuna da bitişmektedir. Şart edatları da muzâri fiili gelecek zamana has kılmakta ve aynı zamanda mâzi fiille birlikte kullanılmaktadır. Bu konuda herhangi bir ihtilaf da söz konusu değildir.²¹ Ebû Hâyyân’ı ise şöyle eleştirir: (أَنْ) edatı, fiili masdara çevirdiğinde bu fiil ister mazi, ister muzari ve isterse emir olsun masdar tevilindeki mazi ve muzari fiili gerçek anlamından çıkmış olur. Mesela mazi için كتبت أن كُتبت “Yazı yazman hoşuma gitti”, muzari için كتبت أن كُتبت “Yazı yazman hoşuma gitti”, ve emir için كتبت أن كُتبت “Yazı yazman hoşuma gitti”, örneklerinde (أَنْ) edatı fiiliyle birlikte masdar tevilindedir ve bu masdarın tevili كتابتك “Senin yazın” şeklindedir. Ebû Hâyyân’ın iddia ettiği gibi (أَنْ) edatının yalnızca mazi ve muzari fiille masdar tevilinde fâil/özne ve meful/nesne olarak işlev gördüğünü kabul edersek nasb edatlarından كى edatının da masdar edatı olarak gelmeyeceği sonucuna varmış oluruz. Çünkü كى edatı açık veya gizli olan cer lâmindan (lâmu’t-ta’lîl) sonra gelir ve bu durumda fâil ya da meful olma gibi durumu olmaz.²²

Yukarıda adı geçen dilbilimcilerinin görüşlerini değerlendirecek olursak; bu konuda Sibeveyhi’nin görüşünün ağır bastığını söyleyebiliriz. Çünkü sonuçta masdar harfinin özelliği fiili isme çevirmektir. Buna göre masdar harfinden sonra gelen fiil, zamana delaleti bakımından hangi türden olursa olsun isim tevilinde olduğundan zaman ifade etmez. Dolayısıyla bu anlamda, fiilin farklılığı, sonucu değiştirmemek-

¹⁹ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, 1/26.

²⁰ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, 1/27.

²¹ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, 1/26.

²² İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, 1/27.

tedir. Örnek verecek olursak *أن يقوم* ve *أن قم* ifadelerinin tümündeki masdar tevili, *قيام* kalkmak şeklinde isimdir ve bunda herhangi bir zaman mefhumu da söz konusu değildir.

2.2. Fiile Benzeyen (أن)nin Şeddesiz Hali Olarak Kullanılan (أن) Edatı

En, enne'nin şeddesiz hali olarak da işlev görür. Bilindiği gibi, ismini nasb, haberini refeden ve hurûf-ı müşebbehe bi'l-fiil (fiile benzeyen) olarak adlandırılan (أن)nin kullanımlarından biri de şeddesiz/hafifletilmiş halidir. En-i muhaffefe adıyla bilinen bu en, *علم*, *وجد*, *درى* gibi kesinlik ifade eden fiillerden (ef'âl-ı yakîn) sonra gelir ve kabul gören görüşe göre hal, durum, vaziyet ifade eden gizli "şe'n" (ه) zamirde işlev görür. En-i muhaffefenin haberi ise isim ya da fiil cümlesidir.²³ Haber cümlesi çekimi yapılabilen bir fiille başlamışsa edatla arasında *سوف* gibi edatlar yer alır. *علمت أن ستتعج* "Bildim ki kazanacaksın/Kazanacağını anladım." gibi. Edattan sonra gelen haber cümlesi, isim ya da çekimi yapılamayan bir fiille başlamışsa edatla arasında herhangi bir kelime bulunmaz. Mesela *وأن ليس للإنسان إلا ما سعى* "İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder." (en-Necm 53/39) âyetinde "en"den sonra çekimi yapılmayan (ليس) fiili gelmiş ve görüldüğü üzere fiil ile edatı ayıran herhangi bir sözcük ya da ifade yer almamıştır. *علمت أن سالم حزين* "Bildim ki Sâlim üzgündür." Bu misaldeki *حزين سالم* kısmı ise isim cümlesi olarak en-i muhaffefenin haberidir.²⁴

En-i muhaffefenin işlevi hususuna gelince bu konuda farklı görüşler sergilenmiştir. Basra dilbilginleri başta olmak üzere çoğu dilbilimciye göre kendisinden sonra ister fiil ister isim olsun en-i muhaffefe gizli "şe'n" (ه) zamirini nasb ederek işlev görmektedir. Açık isimde ise işlevselliği yoktur.²⁵ *علمت أن سكتب* "Bildim ki yazacaksın"; *علمت أن خالد مجتهد* "Bildim ki Halit çalışkandır" gibi. Bu misallerde *أنه* şeklinde gizli bir zamir takdir edilir.

İbn Uşûr el-İşbîlî (öl. 669/1270), en-i muhaffefenin işlevli olmasının sebebini, isme özgü olmasına dayandırmaktadır. O'na göre, fiile ya da isme has olan edatlar, ancak ilgili fiil ya da isimde işlev görmektedir.²⁶ İbn Mâlik de (öl. 672/1274) bu görüştedir; ancak İbn Mâlik, edatın işlev gördüğü zamirin "şe'n" zamiri olmasının şart olmadığını; bu zamirin cümledeki konumuna göre muhatap ya da gaip zamiri

²³ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/189; el-Muberrid, *el-Mukteđab*, 2/621; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/28-29; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, ts.), 96.

²⁴ Abdulkâhir el-Curcânî, *Şerhu'l-Cumeli fi'n-nahvi*, thk. Hâil Abdulkâdir İsâ (Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 2011), 176; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 97.

²⁵ el-Herevî, *Kitâbu'l-uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*, 61-63; Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Ali b. Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, thk. Emil Bedî Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 4/549; Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi, *Şerhu't-Teshil*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ-Târîk Fetîh es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 1/420.

²⁶ Ebu'l-Hasen Ali b. Mu'min b. Muhammed b. Ali b. Uşûr el-İşbîlî, *el-Mukarrab*, thk. Âdil Aḥmed Abdulmevcûd – Ali Muhammed Mu'avvad, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 170.

de olabildiğini savunmaktadır.²⁷ Mesela “وناديناہ أن يا ابرہيم” “Ona şöyle nidada bulunduk: ‘Ey İbrâhîm!’” (Sâffât, 37/104) ayetinde edatın işlev gördüğü zamir أنك şeklinde muhatap “kef” zamiridir. Bir başka görüşe göre ise (أن)’i muhaffefe, kendisinden sonra gelen ve açık olarak zikredilen ismi nasbederek işlev görür.²⁸ علمت أن خالدا مجتهد “Halit’in çalışkım olduğunu öğrendim” gibi. Kemâluddîn el-Enbârî (öl. 577/1181), kimi dilbilimciye göre “en” edatının (أن) gibi açık zamirde işlev gördüğünü aktarmaktadır. أظن أنه قائم “zannediyorum ki sen ayaktasın”, أظن أنك قائم “zannediyorum ki o ayaktadır” gibi. el-Enbârî ise bu görüşü zayıf görmekte ve bunun zaruretten dolayı ancak şiirlerde olabileceğini söylemektedir. el-Enbârî, şiir dışındaki bir kullanım olsa dahi, bu kullanım kıyasa aykırı olduğu için bununla istidlâl edilemeyeceğini kaydetmektedir.²⁹ İbn Uşfûr, İbn Mâlik, İbn Hişâm ve birçok dilbilgini, el-Enbârîyle aynı görüştedir.³⁰

Sîbeveyhi ve Kûfe dilbilimcilerine göre ise (أن)’i muhaffefe, gizli zamirde de açık isimde de işlev işlevi olmayan masdar harflerindedir. Çünkü şeddeli (أن) üç harfli olmakla fiile benzediği için isimde işlevlidir. Hâlbuki hafifletilmiş (أن), iki harfe indirgendiğinden fiile benzerliği kalmaz. Öte yandan şeddeli (أن), isimde işlev gören amillerden iken şeddesiz (أن), fiili etkileyen amillerdendir. Fiilde işlev gören etkenler ise ismin harekesine etki etmediği gibi isimde işlev gören etkenler de fiilin harekesine etki etmez. Dolayısıyla şeddesiz (أن)’in isimde işlev gördüğü söylenemez.³¹

Enbârî, bu görüşe karşı şöyle bir eleştiri yöneltir: Şeddeli (أن), sadece lafız değil, mana itibariyle de fiile benzemektedir. (أن) şeklinde hafifletildiğinde ise bazı harfleri düşen fiil konumunda olur ki söz konusu fiil bu durumda da işlevselliğini yitirmez. Mesela دع الكلام “konuşmayı bırak” örneğinde, ودع fiilinden türemiş emir fiili olan دع “misâl” fiili olduğundan kural gereğince kök harflerin ilki olan (و) harfi, emir kipinde düşmüş ve iki harfliye indirgenen bu fiil, الكلام olan ismini nasbederek işlev görmüştür. Aynı durum (أن) için de geçerlidir. Şeddeli olan (أن)’nin yalnızca isme has olup isimde etki ettiği, şeddesiz (أن) ise sadece fiile has olduğu ve fiilde işlev gördüğü için isme etki etmeyeceği gerekçesi de doğru değildir. Çünkü fiilde etken olan (أن) edatı “muhaffefe” değil, asıl itibariyle “hafife” olan “en”dir. Hâlbuki burada bahsettiğimiz “en”, lafız ve mana yönünden fiile benzeyen şeddeli (أن)’nin (أن)

²⁷ İbn Mâlik, *Şerhu’l-Teshîl*, 1/420-421.

²⁸ el-Herevî, *Kitâbu’l-uzhiyyeti fi ‘ilmi’l-hurûf*, 61; el-Curcânî, *Şerhu’l-Cumeli fi’n-naḥv*, 176-177.

²⁹ Ebu’l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muḥammed el-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ’ili’l-hilâf* (Beirut: Dâru İhyâ’i’l-Turâsi’l-‘Arabi, 2012), 164.

³⁰ İbn Uşfûr el-İşbîlî, *el-Mukarrab*, 170; İbn Mâlik, *Şerhu’l-Teshîl*, 1/420-421; Radiyyuddîn Muḥammed b. el-Ḥasen el-Esterâbâdî, *Şerhu’l-Kâfiye* thk. Emîl Bedî’ Ya’kûb, nşr. Muḥammed Ali Baydûn (Beirut: Dâru’l-Kutubî’l-‘İlmiyye, 2015), 4/386; el-Murâdî, *el-Cene’d-dâni fi hurûfi’l-me’âni*, 219; İbn Hişâm *Muğni’l-lebib*, 1/61; a.mlf., *Şerhu Kaḫri’n-nedâ* (Beirut: Dâru İbn Keşîr, 2010), 158; Ebu’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*; thk. eş-Şirbîni Şerîde (Kahire: Dâru’l-Ḥadîs, 2013), 1/450.

³¹ el-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ’ili’l-hilâf*, 154; el-Murâdî, *el-Cene’d-dâni fi hurûfi’l-me’âni*, 219; es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*; 1/450.

şeklinde hafifletilmiş halidir. Dolayısıyla (أَنْ) gibi isimde işlev görür.³² İbn Uşfûr da hafifletilmiş "en" in isme has olup isim olan "şe'n" zamirini nasb ederek işlev gördüğünü söyler. Bunun delili ise "en" den sonra fiil geldiğinde fiille edat arasında gizli zamirin olduğuna işaret eden سوف و قد gibi harflerin bulunmasıdır. Çünkü "en", fiile has olsaydı bu harfler edatla fiil arasında bulunmayacaktı.³³

(أَنْ)'i muhaffefeye ilişkin yapılan bu tartışmaların değerlendirilmesi neticesinde özetle şunu söyleyebiliriz: Çoğunluğun görüşüne göre (أَنْ) edatı isimde işlev görür; fakat bu isim, gizli bir zamir olmalıdır. Kanaatimize göre, (أَنْ) den sonra fiil gelmişse gizli zamirin takdir edilmesinin gerekli olduğu, isim gelmesi halinde ise gizli zamir takdir edilebileceği gibi edatın kendisinden sonra gelen isimde işlev görebileceği söylenebilir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere bu konumdaki (أَنْ), aslı itibarıyla fiile benzediği için sadece isimde işlev görür. Bunun için de fiille arasında bir zamirin takdir edilmesi elzemdir. Çoğu dilbilimcinin bu zamirin (هـ) şeklinde "şe'n" zamiri olmasını şart koşması ise, muhtemelen yaygın kullanımının bu şekilde olmasına dayanmaktadır. Kanaatimiz, zamirin türü ne olursa olsun, tıpkı şeddeli (أَنْ) gibi (أَنْ) edatının da ilgili zamirde işlev görmesi yönündedir. Sonuçta zamirlerin tamamı isim konumundadır. Kaldı ki Arapların çoğunlukla (أَنْ)'i muhaffefeye birlikte açık zamiri telaffuz etmemeleri, bunun hiçbir zaman telaffuz edilmeyeceği anlamına gelmese gerek. Neticede nadiren de olsa pratikte böyle bir kullanım vardır ve bu kullanım manaya hanel getirmediği için (أَنْ)'in bu şekilde de işlev göreceği kanısındayız.

2.3. Cümleyi Açıklayan Harf Olarak Kullanılan (أَنْ) Edatı

Genel kabule göre iki cümle arasında yer alan ve (ق - و - ل) maddesi dışında "söylemek", "seslenmek", "hitapta bulunmak", "emretmek", "hareket etmek" ve "yazmak" gibi lafızlarla gelen ve (ق - و - ل) "söylemek/demek" anlamını ifade eden bir kelimeden sonra gelen (أَنْ) edatına "müfessire" veya "tefsiriyye" adı verilmektedir. Bu ismi almasının sebebi, kendisinden önce gelen kelimenin/cümlenin telaffuz nedenini açıklayarak cümledeki kapalılığı gidermesidir. Arapça'da أی edatının yerinde kullanılan (أَنْ)'i tefsiriye, Türkçe'de "diye" şeklinde tercüme edilir. (أَنْ) ile أی arasındaki fark ise şudur: (أَنْ) edatıyla bir cümle açıklanırken, أی edatıyla hem kelime hem cümle açıklanır.³⁴

Çoğunluğun benimsediği görüşe göre (أَنْ) edatından önce ب "bâ" harfi cerri takdir edilmesi halinde bu edat tefsir harfi olmaktan çıkar ve masdar harfi olarak kabul

³² el-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf*, 164.

³³ İbn Uşfûr, *el-Mukarrab*, 170.

³⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3: 186-188; Ebu'l-Kâsım Maḥmûd b. Umer ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaşşal fi şinâ'ati'l-i'râb*, Emil Bedî Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 405; el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 190; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/83-84; Muḥammed b. Abdülğani el-Erdebîlî, *Şerhu'l-Unmüzeci fi'n-naḥv*, thk. Kâsım b. Nu'aym et-Tâi (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016), 217; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 76.

edilir.³⁵ Misal olarak *وانطلق الملائمة منهم أن امشوا واصبروا على الهتكم* "Onların eşrafından 'Yolunuzda ilerleyin ve İlahlarınıza bağlılığınız hususunda zorluklara göğüs gerin!' diye seslendiler." (Sâd 38/6) şeklinde verilen âyetin meali, (ب) harf-i cerrinin takdir edilmemesine göredir. *امشوا بأن* şeklinde (أن) 'den önce (ب) harf-i cerra takdir edildiğinde masdarın tevili بالمشي ifadesidir. Bu durumda âyetin meali şöyle olur: "Onların eşrafı, yollarında ilerlemelerini ve Tanrılarına bağlılıkları hususunda direnmelelerini söylediler." (Sâd 38/6). Hasan b. Kâsım el-Murâdî'ye (öl. 749/1348) göre ise burada (ب) harfi zaittir. Buna göre (أن) edatı bu durumda "masdariyye" değil, yine "tefsiriyye" dir.³⁶

Genel kabule göre cümlelerin başında bulunmayan (أن)'i tefsiriyye'nin konumu iki cümle arasındadır. Edattan önceki cümle tam cümle olmalı, قال ve türevlerinden bir kelime ihtiva etmemelidir.³⁷ ez-Zemaşşerî'ye göre *ما قلت لهم الا ما امرتني به أن عبدوا الله* "Ben onlara ancak senin bana 'Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' diye emrettiklerini emrettim" (Mâide 5/117) âyetindeki *قلت* lafzını "emretmek" anlamında tevil edilirse âyetteki (أن) edatı tefsir harfi kabul edilir; "söylemek/demek" anlamında düşünürsek o halde (أن) edatı "tefsiriyye" değil "masdariyye" olur ve buna göre âyetin meâli de şöyle olur: "Ben onlara yalnızca senin bana emrettiklerini anlattım; Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk etmelerini söyledim." (Mâide 5/117).³⁸ İbn Hişâm, ez-Zemaşşerî'nin bu konudaki görüşünü doğru bulur ve bu görüşe istinaden, sadece bu ayette değil, kural olarak başka manaya tevil olunan *قول* lafzından sonra gelen "en" edatının her zaman müfessire olduğunu söyler.³⁹ İbn Hişâm'ın edatlarla ilgili telif ettiği "Muğni'l-lebîb" adlı eserinin şârihlerinden Muḥammed ed-Demâmîni (öl. 827/1424) ise, İbn Hişâm'ın bu konudaki genellemesini doğru bulmaz ve bu kuralın ancak iktiza-yı hale uygun yerde geçerli olacağını düşünmektedir.⁴⁰ (أن)'i tefsiriyye'nin i'rab yönünden işlevsiz bir edat olduğunu söyleyen İbn Uşfûr ise bu edatın konumunun kayıtsız şartsız *قول* lafzıyla ya da bu lafzın anlamını karşılayan herhangi bir ifadeden sonra olduğunu iddia eder.⁴¹

Edattan sonra gelen cümle ise isim ya da fiil cümlesi olur. *ناديته أن اقرأ كتابك* "O'na oku! diye seslendim." Bu misalde (أن)'den sonraki *اقرأ كتابك* cümlesi, fiil cümlesidir.⁴²

³⁵ el-Muberrid, *el-Mukteḍab*, 2/621; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/29; Abdullâh el-Kurdî el-Beytûşî, *el-Hifaye bi Tavdihi'l-kifaye*, thk. Tâha Sâlih Emîn Ağa, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 371-373; Nâyif Ma'rûf - Mustafa el-Cevzû, *el-Mu'cemu'l-vasîf fi'l-i'râb*, 63; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 96.

³⁶ Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/66-67; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, 221; el-Beytûşî, *el-Hifaye bi Tavdihi'l-kifaye*, 373.

³⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/29-30.

³⁸ Ebu'l-Kâsım Maḥmûd b. Umer ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, thk. Muḥammed Abdusselâm Şâhin (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2015), 1/680-681.

³⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/30.

⁴⁰ ed-Demâmîni, *Şerhu'd-Demâmîni 'alâ Muğni'l-lebîb*, 1/134.

⁴¹ Ebu'l-Hasen Ali İbn Uşfûr el-İşbili, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâci*, thk. Fevvâz eş-Şa'âr (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 2/282.

⁴² İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/30.

ونودوا أن تلكم الجنة أورثتموها بما كنتم تعملون Onlara, ‘amellerinizin karşılığı olarak işte varis olduğunuz cennet’ diye seslenilir." (A'râf 7/43). Bu misalde ise (أَنْ)'den sonraki ...تلكم الجنة kısmı isim cümlesidir.

Müfessire olma şartını taşıyan (أَنْ) edatından sonraki muzâri fiil, (لَا) edatıyla olumsuzlaşmışsa fiili "merfû", "mansûb" ve "mezcûm" olmak üzere üç şekilde i‘rab etmek mümkündür.⁴³ bu konuda şu örneği verebiliriz: خاطبته أن لا تلعب Bu misalde (أَنْ) edatını "tefsiriye", لَا edatını da "nâfiye/olumsuz" edatı olarak kabul edersek muzâri fiil "merfû" olur. Çünkü "lâ-yı nâfiye" muzâri fiili olumsuzlaştırır ancak i‘rab yönünden etki etmez. Buna binaen cümlenin manası şöyledir: "O'na, ‘oyun oynamıyorsun’ diye hitap ettim." (أَنْ) edatını "masdariye", (لَا) edatını da "nâfiye" olarak addedersek muzâri fiil "mansûb" olur. Buna göre cümlenin manası şöyledir: "O'na, oyun oynamayacağımı söyledim." (أَنْ) edatını "tefsiriye", لَا edatını ise cezm edatı olarak "nâfiye" kabul edersek muzâri fiili mezcûm olur. Bu durumda ise cümlenin manası şöyle olur: "O'na, ‘oyun oynama diye seslendim. Görüldüğü üzere (أَنْ) edatının kullanımına bağlı olarak muzâri fiilinin i‘rab türüne göre cümleye üç farklı mana yüklemek mümkündür.

Basra mektebine mensup dilciler, (أَنْ)'i tefsiriyye'yi başlı başına bir kısım olarak değerlendirirken, Kûfe ekolüne müntesip dilciler, bu edatı masdar harfi olarak kabul ederler. Onlara göre (أَنْ)'i tefsiriye diye bir edat yoktur.⁴⁴ İbn Hişâm da bu konuda Kûfelilerin görüşünü savunarak şu misali verir: "O'na, kalk diye yazı yazdım/dedim." Bu cümlede yer alan قَم "kalk" ifadesi, كتبت "yazdım" ifadesini karşılamaz yani mana itibariyle kalkmakla yazmak arasında fark vardır. Bunun için قَم ifadesi, كتبت kısmını açıklayamaz. Dolayısıyla (أَنْ) edatı müfessire değildir.⁴⁵ Demâmîni ise, İbn Hişâm'ın bu görüşüne katılmaz ve O'nun, meseleye farklı baktığını düşünerek şunu söyler: İbn Hişâm verilen misalde قَم ifadesinin bizatihi كتبت cümlesini doğrudan açıkladığını anlamıştır. Hâlbuki bu doğru bir yaklaşımdır. Çünkü burada قَم "kalk" tabiriyle açıklanan şey, كتابة "yazmak" değil, yazının muhtevasıdır.⁴⁶

Bu açıdan bakıldığında ed-Demâmîni'nin ve dolayısıyla Basra ekolu dilbilimcilerinin bu konudaki görüşünün daha makul olduğu söylenebilir. Şöyle ki; كتبت إليه "O'na yazı yazdım" ifadesi, izah edilmesine ihtiyaç duyulan bir ifadedir. Çünkü sadece bu ifadeden neyin yazıldığını anlamak güç olsa gerek.

Ebü Hayyân, "müfessire" ile "masdariyye" olan (أَنْ) edatı arasında şöyle bir fark olduğunu söyler: Masdar harfi olan "en", fiilinin mamûlü olduğu için önüne geç-

⁴³ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/189; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 221.

⁴⁴ el-İrbilî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 190; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/30; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 221.

⁴⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/29.

⁴⁶ ed-Demâmîni, *Şerhu'd-Demâmîni 'alâ Muğni'l-lebib*, 1/130.

bilir. Tefsir harfi olan “en” ise açıkladığı cümlelerin önüne geçemez. Çünkü açıklayan, açıklanandan sonra gelmelidir.⁴⁷

Kendisinden önceki cümleyi açıklayan ve Arap grameri literatüründe “tefsir harfi” diye nitelen (أَنْ) edatıyla ilgili olarak ortaya atılan görüşlerden hareketle özetle şunu söyleyebiliriz: Çoğunluğun görüşü, قول lafzından sonra gelen (أَنْ) edatının tefsir harfi olmayacağı yönündedir. Kimilerine göre de bu lafız başka manaya tevile edilmesi halinde bu edat tefsir harfi olarak değerlendirilebilmektedir. Yine kabul gören görüşe göre bu konumdaki (أَنْ)’den önce cer harfinin takdir edilmesi halinde edatın masdar, takdir edilmemesi halinde ise tefsir harfi sayılmaktadır. (أَنْ) edatının tefsir harfi olmasının koşulları kimi dilbilimcileri arasında bu şekilde tartışılırken, kimileri bu edatı tefsir harfi olarak külliyen reddetmektedir.

Meseleye, bu konumdaki (أَنْ) edatının teville açık olması ve bu teville göre de fonksiyonunun değişiklik arz etmesi açısından bakıldığında Kûfe dilbilimcilerinin bu konudaki görüşlerinde haklılık payının olduğu göz ardı edilemez; ancak diğer taraftan masdar harfi ile tefsir harfi arasında bariz bir şekilde farkı ortaya koyan Ebû Hayyân’ın açıklamalarından ve bu açıklamayı nakleden dilbilimci es-Suyûtî’nin de konuya ilişkin hiçbir itirazı olmamasından⁴⁸ şu sonucu çıkarmamız mümkündür ki; (أَنْ) edatı, cümledeki yerine göre masdar harfi olarak değerlendirilebileceği gibi tefsir harfi de kabul edilebilir. Buna istinaden tefsir harfi olarak (أَنْ) edatının varlığı fikrimizce de yadsınamaz.

2.4. Sözü’n Manasını Tekit Eden Zait Harf Olarak Kullanılan (أَنْ) Edatı

Bir harfin cümleden çıkarılmasına karşın cümlede anlam daralmasının olmaması, bu harfin zait/fazla olduğunu gösterir. Zait harflere bu ismin verilmesi, devamlı zait oldukları anlamına gelmediği gibi gereksiz ya da anlamsız olduklarını da göstermez. Bu harfler belirli kurallar çerçevesinde ve sözü’n manasını tekit etme, mübalağa ve fesahat gibi belirli amaçlar doğrultusunda zaittirler. Düz yazıda veya şiirdeki ahenk bazen zait harflerle sağlandığından bu harflere "sıla harfleri" de denilmiştir. Bu harflerden biri de (أَنْ) dir. Zaman ifade eden ve "tevkitiye" adı verilen لما dan sonra, إِذْ dan sonra, kaseim ifade eden fiille لَوْ arasında, cer harflerinden كْ harfiyle ism-i mecrur arasında gelen أَنْ edatı zait harftir. (أَنْ)’i zaide daha çok لما dan sonra ve kaseim fiiliyle لَوْ arasında gelir. (أَنْ)’i zaide, sözü’n manasını tekit etmek, mübalağa etmek veya bir konunun ya da bir eylemin önemine dikkat çekmek için kullanıldığından buna "müekkiye" adı da verilmektedir.⁴⁹ ولما أن جاءت رسلنا لوطا سيء بهم وضاق

⁴⁷ Celâluddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Şuyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv*, thk. Abdul'âl Sâlim Mukrim (Beirut: 'Âlemu'l-Kutub, 2003), 4/111-112.

⁴⁸ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv*, 4/111-112.

⁴⁹ Geniş bilgi için bk. el-Muberrid, *el-Mukteḍab*, 2/621; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâci, *Hurûfu'l-me'âni*, thk. Ali Tevfîk Hamed (Urdu: Dâru'l-Emel, 1986), 59; Ebu'l-Ḥasen Ali b. İsâ b. Ali er-Rummâni, *Me'âni'l-hurûf*, thk. İrfân b. Selim (Beirut: Mektebetu'l-'Asriyye, 2005), 48; el-Herevî, *Kitâbu'l-uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*, 68; el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 196-197; Ya'îş, *Şerhu'l-*

بهم ذرعا “Elçilerimiz Lût’un yanına geldikleri vakit, onların yüzünden sıkıntıya kapılıp hayrete düştü.” (Ankebût 29/33). Bu âyette (أن) edatı, zaman ifade den لما dan sonra geldiğinden zaidedir.

“Kâfiye”nin şârihlerinden Taqiyyuddîn en-Nîlî (öl.?), لما dan sonra gelen (أن) edatının zait olmasının sebebini şöyle açıklar: Arap dilbilimcileri, لما nin ardından gelen (أن) edatının zait olduğuna hükmetmişler. Çünkü لما edatı zaman zarfını ifade etmekle beraber bunun hangi zaman olduğunu göstermez. Bu yönüyle de isim ve zarftan ziyade seslere benzemektedir. Bundan dolayı kendisinden sonra gelen ve cümle ya da şibh-i cümle olmayan müfrede izâfe olunmaz. Hâlbuki (أن) edatı kendisinden sonraki fiili müfret tevilinde kılar. Öte yandan (أن) edatının cümleden çıkarılmasıyla cümlede anlam eksikliği de meydana gelmez. Dolayısıyla لما dan sonraki (أن) edatı, zaide hükmündedir.⁵⁰

فأمهله حتى إذا أن كانه معاطي يد في لجة الماء غامر

Avcı, zebraı avlamak için) derin sular içinde boğulmasını ve suda adeta çırpınmasını bekledi.⁵¹

Bu beyitte إذا dan sonra gelen (أن) zaide olup tekit içindir.

Sibeveyhi ve birçok dilbilimciye göre kasem fiiliyle (لو) arasında gelen (أن) edatı, zait harftir. “Allah’a yemin ederim ki, yanıma gelsen kesinlikle sana ikramda bulunurum.” Bu örnekte kasem fiiliyle لو arasında tekit için gelen (أن) edatı zaidedir. İbn Uşfûr ise bu konumdaki (أن) edatının daha çok kasemin cevabını kasem fiiline bağlayan bir bağlaç görevi gördüğünü ileri sürmektedir.⁵² el-İrbilî ise bu görüşe karşı şöyle bir eleştiride bulunmaktadır: “Bu konumdaki (أن) edatı bağlaç olsaydı cümleden düşmezdi. Çünkü zait harflerin düşmesi cümlede anlam daralmasına neden olmazken, bağlaçların düşmesi cümlede anlam bozukluğuna sebep olur.”⁵³

Mufaşşal, 4/66-67; el-Erdebilî, *Şerhu'l-Unmüzeci fi'n-naḥv*, 216-217; el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 4/474; Ebû İshâk İbrâhîm b. Huseyin Taqiyyuddîn en-Nîlî, *et-Tuḥfetu's-şâfiye fi Şerhi'l-Kâfiye*, thk. Muhammed Mustafâ el-Ḥatib (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2019), 2/435; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni*, 197-198; İbn Hişâm, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâci*, 407; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 77; a.mlf., *Muğni'l-lebib*, 1/31-32; Muhammed b. Abdurrahîm el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni fi'n-naḥv*, (Diyarbakır: Seyda Yay. ts.), 388-389; Nûruddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn el-Câmî, *Molla Câmî*, (Diyarbakır: Seyda Yay. 2019.), 2/570; Emil Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi dakâiki'l-luğati'l-'Arabîyyeti*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 20212), 79; Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi kavâ'id-i-râb*, (Beyrut: Dâru's-Şarḫi'l-'Arabî, 2014), 157; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 96, 378.

⁵⁰ en-Nîlî, *et-Tuḥfetu's-şâfiye fi Şerhi'l-Kâfiye*, 2/435. Zarfların işleviyle ilgili olarak ayrıca bk. Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/317.

⁵¹ Ebû Şureyh Evs b. Hacer, *Divân*, thk. Muhammed Yusuf Necm (Beyrut: Dâru Beyrut, 1980), 71.

⁵² İbn Uşfûr, *el-Muḥarrab*, 279; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/32.

⁵³ el-İrbilî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 198.

كأن طيبة تعطو إلى وارق السلم

ويوما توافينا بوجه مقسم

O, bazı günlerde, parlayan yüzüyle bizi ziyaret eder; O'nun endamı, yapraklanmış akasya ağacına boynunu uzatan ceylana benzer.⁵⁴

Bu beyitte de yine (أن) edatı cer harflerinden olan ك harfi ile mecrûr olan طيبة arasında zaide olarak gelmiştir. (أن) edatının harf-i cer ile mecrûr arasında gelmesi ise nadir ve şaz bir kullanımdır.⁵⁵ Kaynaklarda bununla ilgili olarak sadece bu beyitle istişhat edilmesi de bunun göstergesidir.⁵⁶ Bazı kaynaklarda ise en-i zaide bahsinde bu kısma hiç değinilmemesi de bunun için ayrı bir delil teşkil eder.⁵⁷

Çoğunluğa göre zaide olan (أن) edatının i'rab yönünden işlevi yoktur. el-Ahfeşu'l-Evsa't'a (öl. 215/830) göre ise, cer harflerinden ب ve من zait olarak isimde amel ettiği gibi (أن)'i zaide de muzâri fiilde amel eder. Çünkü bir harfin zait olması i'rab bakımından işlevsiz hale gelmesini gerektirmez.⁵⁸ İbn Hişâm, el-Ahfeş'in bu konudaki görüşüne şöyle itiraz eder: "Zait cer harfleri isme has olduğundan isimde amel eder. Hâlbuki zait harf olarak kullanılan (أن) edatı fiile has olmayıp isim ve harfin başında bulunur. Dolayısıyla bunu zait harfi cerle kıyas etmek doğru olmaz."⁵⁹ İbn Hişâmla aynı görüşte olan es-Suyûtî de (öl. 911/1505) zait harfin amel etmesi için fiil ya da isme has olması gerektiğini öne sürmektedir.⁶⁰

Kaynaklarda zait harf olarak kullanılan (أن) edatıyla ilgili olarak nakledilen bilgiler doğrultusunda özetle şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: (أن) edatı, manayı kuvvetlendirmek için bazı yerlerde zait harf olarak kullanılır. Yaygın olarak da لما dan sonra gelmektedir. Araştırdığımız kadarıyla bütün Arap edebiyatçıları bu konuda hemfikirdirler. إذا nin peşinden gelen (أن)'in de zait harf olduğuna dair öne sürülen görüşe karşı herhangi bir itirazın olduğu görülmemiştir. Ancak لما dan sonra kullanıldığı kadar إذا dan sonra kullanılmadığı aşikârdır. Yine لما dan sonraki konumunda olduğu gibi olmasa da çoğu yerde kase m fiili ile لو arasında geldiği görülmektedir. Bu pozisyonadaki (أن) edatı cümleden kaldırıldığında söz konusu

⁵⁴ Bu beytin kime ait olduğuyula ilgili olarak farklı rivayetler nakledilmektedir. Bazı kaynaklarda ise beyitle istişhat edilmiş ancak kime nispet edildiğine dair bir bilgi verilmemiştir. Bk. İbn Yaîs, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/566; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 221; Ebu'l-Velid Zeynuddin Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ale't-Tavzih*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 1/333.

⁵⁵ el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 197; el-Mâlekî, *Raşfu'l-mebâni*, 197; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 222; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/32; a.mlf., *Şerhu Kavâidi'l-i'râb*, s. 363.

⁵⁶ Bk. el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 197; el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 4/474; en-Nîlî, *et-Tuhfetu's-şâfiye fi Şerhi'l-Kâfiye*, 2/435; el-Mâlekî, *Raşfu'l-mebâni*, 197-198; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 222; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/32.

⁵⁷ Bk. ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-me'âni*, 59; er-Rummâni, *Me'âni'l-hurûf*, 48 el-Herevî, *Kitâbu'l-uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*, 68; Ebu'l-Hasen Nûruddin Ali b. el-Huseyn el-Bâkûlî, *Şerhu'l-Luma'* thk. Muhammed Hâlid Murâd el-Harbî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 297; Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/66-67; İbn Hişâm, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*, 407; el-Antâkî, *el-Minhâc fi kavâ'id-i'râb*, 157.

⁵⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 222.

⁵⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/32.

⁶⁰ es-Suyûtî, *Hem u'l-hevâmi'*, 2/306.

cümlede ifade eksikliği olmayacağından kanaatimizce de zait harf olarak değerlendirilebilir ki çoğunluğun görüşü de bu yöndedir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere cer harfi ile mecûr arasında bulunan (أَنْ) edatının zait bir harf konumunda olduğuna dair yalnızca bir beyitle istişhâd edilmesi ise, bu edatın zarurete binaen bu vaziyette olduğunu göstermekle birlikte bunun bu şekilde gelmesi halinde zait bir harf olduğu da anlaşılmaktadır.

Çoğu dilbilimciye göre "zait harfin ya fiile ya da isme has olması kaydıyla i'rab bakımından söz konusu fiil ve isme etki eder" prensibi gereğince zait harf konumundaki (أَنْ) edatının da işlevsiz olduğuna hükmedilir. Çünkü bu konumdaki (أَنْ), isimle de harfle de kullanılmakta olup bunların birine münhasır değildir. Söz konusu prensibe dayalı olarak kanaatimiz de bu yöndedir

2.5. Koşulluluk İfade Eden Harf Olarak Kullanılan (أَنْ) Edatı

Kûfe dil bilginlerine göre (أَنْ) edatı, şart harfi olarak *إن/لو* "şayet", "eğer", "sa", "se" vb. anlamında kullanılır. İbn Hişâm da bu görüştedir.⁶¹ *أفضرب عنكم الذكر صفحا أن كنتم* Burada (أَنْ) edatının şart harfi olduğunu esas alarak ayete şöyle bir meal verilebilir: "Şayet siz haddi aşan bir zümre haline gelerseniz Allah'ın kelamını size tebliğ etmekten mi vazgeçeceğiz?" (Zuhruf 43/5). Kûfe dilbilimcilerinin şart harfi dedikleri (أَنْ), Basra dilbilimcilerine göre masdar harfidir. Burada (أَنْ) edatından önce *لأن كنتم/لكونكم* şeklinde ل harfi cerri takdir edilir ve dolayısıyla (أَنْ) edatı da masdar harfi kabul edilir.⁶² Buna göre de ayetin meali şöyle olur: "Haddi aşan bir topluluk olmanız sebebiyle Allah'ın kelamını size tebliğ etmekten mi vazgeçeceğiz?" (Zuhruf 43/5).

Görüldüğü üzere teville bağlı olarak (أَنْ) edatı bir yerde koşulluluk anlamı ifade ederken, diğer taraftan cümleye masdar anlamını katmaktadır. Kanaatimizce de cümlenin siyak-sibakından hareketle ve cümlenin asıl manasının değişikliğe uğramaması koşuluyla teville dayalı olarak bu pozisyondaki (أَنْ) edatı için koşulluluk ya da masdar manasını atfetmek mümkündür. Yukarıda zikrettiğimiz ayet de bunun somut örneğidir. Dikkat edilirse her iki teville göre de ayette vurgulanan husus, haddi aşan topluluğa Allah'ın ayetlerini tebliğ ederek onlarla mücadele etme noktasındaki karar ve azimliliklerdir.

2.6. Fiili Olumsuzlaştıran Harf Olarak Kullanılan (أَنْ) Edatı

Bazı kaynaklarda, Arap dilbilimcilerin bir kısmına göre (أَنْ) edatı muzârî fiili olumsuzlaştırmak için (لَا) yerine kullanıldığı nakledilmekte ve örnek olarak da şu

⁶¹ ez-Zeccâci, *Hurûfu'l-meânî*, 58; er-Rummânî, *Me'âni'l-hurûf*, 48; el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 199; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, 223-224; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/34; el-Beytûşî, *el-Hifaye bi tavdihi'l-Kifâye*, 375.

⁶² el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 199; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, 224.

âyet gösterilmektedir:⁶³ قل إن الهدى هدى الله أن يؤتى أحد مثل ما أوتيتم Bu görüşe göre buradaki (أن) edatının ayetin mealine yansımaları şöyledir: "De ki: 'Allah yolundan başka doğru bir yol yoktur. Size verildiği kadar kimseye (hidayet nimeti) verilmemiştir.'" (Âl-i İmrân 3/73).

el-Ferrâ başta olmak üzere birçok dilciye göre ise buradaki (أن) edatı masdar harfi olup olumsuzluk edatı değildir. Edattan önce ise *لأن يؤتى/لإتيان* "verildiği için" şeklinde harfi cer olan ve sebebiyet bildiren "ta'lîl lââmı" takdir edilir.⁶⁴ Aynı görüşte olan Şihâbuddîn Maḥmûd b. Abdillâh el-Âlûsî de (öl. 1270/1854) bu âyeti tefsir ederken, bazı kıraatlara göre buradaki (أن) edatının olumsuz bir edat olduğuna nazaran hemzesinin fethalı şeklinde değil de, kesralı olarak okunduğunu nakletmektedir. el-Âlûsî, âyetin tefsiriyle ilgili olarak öne sürülen görüşlere değindikten sonra, "âyetteki (أن) edatı masdar harfi olup kendisinden önce 'ta'lîl lââmı' takdir edilir. Çünkü âyetin siyâk-sibakına da bu mana daha uygun düşmektedir. Öbür türlü ise zorlama olur." şeklinde görüşünü ortaya koymaktadır.⁶⁵ Buna binaen edatın manaya yansımaları şöyle olur: "De ki: Hak yol sadece Allah'ın yoldur. Birilerine, size verilen benzeri verildiği için mi (bu şekilde davranıyorsunuz)." (Âl-i İmrân 3/73).

el-Aḥfeşu'l-Evsat, ez-Zemaḥşerî ve bazı dilbilimciler, *ولا تؤمنوا إلا لمن تبع دينكم قل إن* "De ki hidayet ancak Allah'ın gösterdiği yoldur" kısmını ara cümle şeklinde yorumlamaktadır. Bu durumda (أن) den önce "ب" harfi ceri takdir edilir; *بأن يؤتى/بإتيان* "verildiğine" şeklinde.⁶⁶ Bu yargıya göre ise (أن) edatının buradaki anlama yansımaları şöyle olur: "Birine, size verilen benzerinin verildiğine inanmayın. Dininize tabi olanlar ise müstesnadır – De ki hidayet ancak Allah'ın gösterdiği yoldur." (Âl-i İmrân 3/73).

Konuya ilişkin istişhad edilen âyetin tefsiriyle ilgili olarak müfessirlerin bu konuda hayli güçlük çektiklerini dile getiren Faḥruddîn Muḥammed b. Umer er-Râzî (öl. 606/1210), *قل إن يؤتى أحد مثل ما أوتيتم* kısmı için iki ihtimal olduğunu kaydeder: Birinci ihtimal, *قل إن الهدى هدى الله* "De ki hidayet yalnızca Allah'ın gösterdiği yoldur" kısmının Allah'ın, Peygamberine olan hitabının devamı mahiyetindedir ki buna göre bu kısım ara cümle şeklinde değerlendirilemez. İkinci ihtimal ise, Yahudilerin kendi aralarında *ولا تؤمنوا إلا لمن تبع دينكم* "ancak dininize uyanlara inanın" sözünün

⁶³ Ebû İshâk İbrâhîm ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuḥ*, thk. Abdulcelil Abduh Şelebi, (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1988), 1/431; el-Herevî, *Kitâbu'l-uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*, 74; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 224; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/35; el-Beytûşî, *el-Hifâye bi tavdihi'il-Kifâye*, 375.

⁶⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Şalâh Abdulaziz es-Seyyid vd. (Kahire: Dâru's-Selâm, 2013), 1/242; el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, 224; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/35.

⁶⁵ Ebu's-Şenâ Şihâbuddîn Maḥmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûḥu'l-me'âni* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014), 2/193.

⁶⁶ el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/242; Ebu'l-Hasen Sa'id b. Mes'ade el-Aḥfeşu'l-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 143; ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 1/366; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/35.

devamıdır. er-Râzî, birçok açıdan birinci ihtimali doğru bulurken, ikinci ihtimali zayıf görmektedir.⁶⁷

Yukarıda edatın olumsuzluk edatı olup olmadığı ve buna göre manaya nasıl yansıdığı hususuyla ilgili olarak farklı görüşleri belirttikten sonra şu değlendirmeyi yapmamız mümkündür:

Edatın olumsuzluk edatı olarak kullanıldığına dair öne sürülen görüşlerin yer aldığı kaynaklarda, buna ilişkin sadece bu ayet örnek verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi istişhatta bulunulan bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak farklı görüşler sergilendiği görülmektedir. Buna göre tefsirinde ihtilaf olan ayetteki (أَنْ) edatına doğrudan olumsuzluk niteliği atfetmenin doğru olmadığına kanısındayız. Özellikle el-Âlûsî ve er-Râzî'nin konuyla ilgili yaptıkları değlendirmeyi makul görüyoruz. Bu perspektiften de bakıldığında edatın masdar harfi olduğu anlaşılacaktır. Dikkat edilirse yukarıdaki ayetin tefsiriyle alakalı olarak serdedilen görüşler, edatın olumsuzluk edatı olup olmasından ziyade bu edat ile başlayan kısmının Allah'ın, Peygamberine olan hitabının devamı mı yoksa Yahudilerin kendi aralarındaki söylemleri midir? Buna göre de edattan önce takdir edilen harf ب mi yoksa sebebiyet bildiren ل harfi midir? şeklindeki ihtilaflar üzerindedir. Bu konudaki görüş ayrılığı neticesinde de yine edatın masdar harfi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü edattan önce takdir edilen her iki harf de cer harfidir; cer harfi ise yalnızca isimde işlev gördüğüne göre kendisinden sonra gelen (أَنْ) edatının masdar harfi olması kesindir. Çünkü daha öncede belirttiğimiz üzere masdar harfi kendisinden sonra gelen fiili isme çevirmektedir. Dolayısıyla söz konusu fiille birlikte isim konumundadır.

2.7. Gerekçe Bildiren Harf Olarak Kullanılan (أَنْ) Edatı

Kûfe mektebine müntesip dilcilere göre, bir durumun ya da bir eylemin gerçekleşmesinin sebebini bildiren ve من أجل / لئلا / لأن / إذ "çünkü", "mak - mek - mamak - memek için" vb. anlamında kullanılan (أَنْ) edatının sebep açıklayan ta'lil harfi kabul edildiği nakledilmektedir.⁶⁸ "Onlar, hayrete düştüler. Çünkü onlara kendi içlerinden bir uyarıcı geldi." (Sâd 38/4). gibi. يبين الله لكم أن تضلوا. ayetinde de (أَنْ) edatını لئلا "mamak ...memek için" anlamında kabul edersek ayetin meâli şöyledir: "*Hak yoldan sapmayasınız diye Allah size (hükümünü) açıklıyor*" (Nisâ 4/176). Basra mektebi dilbilimcilerine göre ise doğru olan (أَنْ) edatının masdar harfi olması ve kendisinden önce sebebiyet bildiren "lâm-ı ta'lil" harfinin takdir edilmesidir.⁶⁹ Buna göre örnek olarak verdiğimiz birinci ayette (أَنْ) edatının

⁶⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Umer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 8/106-108.

⁶⁸ el-Herevî, *Kitâbu'l-uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*, 70-71; el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 198; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/35; ed-Demâmîni, *Şerhu'd-Demâmîni 'alâ Muğni'l-lebib*, 1/149; el-Beytüşî, *el-Hifâye bi tavdîhi'l-Kifâye*, 374-375.

⁶⁹ el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 198-199; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/35; el-Beytüşî, *el-Hifâye bi Tavdîhi'l-kifâye*, 375.

manaya yansımaları şöyledir: "Onlar, kendilerine aralarından bir ihtarcı gelmesine hayret ettiler" (Sâd 38/4). İkinci ayetin meali ise şöyledir: "Hak yoldan sapmamanız için Allah size (hükümünü) açıklıyor." (Nisâ 4/176).

Bu konuda her iki mektebin görüşlerini değerlendirecek olursak, kanaatimizce burada (أَنْ) edatını masdar harfî olarak kabul etsek de sonuçta kendisinden önce yine sebep bildiren bir lââm harfini takdir ettiğimiz için her iki durumda da sebebiyet anlamı söz konusudur. Çünkü iki yoruma göre de her iki ayette de sebep bildirildiği aşikârdır.

SONUÇ

Arap dilbilimcileri, Arapça edatlarının i‘raba etkisi ve metinlere kattığı anlam hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Dilbilimcilerinin ihtilafa düştükleri ve yoğun olarak tartıştıkları edatlardan biri de en edatıdır. Bazı kaynaklarda, “en” edatının isim ve harf olarak işlev gördüğü nakledilmektedir. Konuyla ilgili olarak ileri sürülen farklı görüşlerin değerlendirilmesi neticesinde, birçok açıdan bu edatın salt harf olduğunu söylemek mümkündür. Bulunduğu konum itibarıyla birkaç mana ifade bu edat, daha çok masdar, tefsir, zait ve hafifletilmiş harf olarak kullanılmaktadır. Duruma göre bu manalarda kullanılan en edatı, bulunduğu cümle içerisinde, ilgili cümledeki teville bağlı olarak manasında değişkenlik meydana gelebilmektedir. Bu nedenle edata isnat edilen manaların zafî olduğu söylenebilir.

En edatının konumu ne olursa olsun, teville bağlı olarak masdar anlamını taşıdığı ve dolayısıyla bu edatın esas manasının masdar, tali manalarının ise sayılan diğer manalar olduğu söylenebilir. Masdar harfî olarak fiilin başına gelen en edatı, zamana delaleti bakımından kendisinden sonra gelen her türlü fiili masdara çevirmektedir. Ancak daha çok muzâri fiille işlev görmektedir.

Arap dilbilimcilerinin, en edatının, yerine göre masdariyye, muhaffefe ve ziade olarak kullanıldığı hususunda hem fikir oldukları; müfessire, şartiyye, nâfiyye ve sebebiyye/ta‘lîliyye olarak işlev görmesi hususunda ise görüş ayrılığına düştükleri görülmektedir. En edatıyla ilgili olarak, masdar konumundayken hangi fiili masdara çevirdiği, muhaffefe konumundayken i‘rab açısından açık isimde mi gizli isimde mi işlev gördüğü ve zait harf konumundayken i‘rab açısından işlev görüp görmemediği, Arap dilbilimcileri arasında en çok tartışılan konular arasında sayılabilir.

En edatı, i‘rab yönünden yalnızca masdar ve hafifletilmiş harf olarak işlev görmekte olup diğer yerlerde işlevsizdir. En edatının olumsuz harf olarak işlev gördüğü savının ise, birçok açıdan mesnetsiz ya da bunun gereğinden yetersiz olduğundan, edatın bu manada işlevi olmadığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahfeşu'l-Evsat, Ebu'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade. *Me'âni'l-Ḳur'ân*. Thk. İbrâhîm Şemseddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2011.
- Akçakoca, Yusuf. *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Ögeleri, Kur-gusu ve Anlam-*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, ts.
- Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Maḥmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-me'âni*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2014.
- Antâkî, Muḥammed. *el-Minhâc fi kavâ'idil-i'râb*. Beyrut: Dâru's-Şarkî'l-'Arabî, 2014.
- Beḳîlî, Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman. *Keşfu'l-muşkil fi'n-naḥv*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2012.
- Bâküli, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. el-Huseyn. *Şerhu'l-Luma'*. Thk. Muḥammed Hâlîl Murâd el-Harbî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2007.
- Beytûşî, Abdullâh el-Kurdî. *Kifâyetu'l-mu'âni*, Thk. Şefî' Burhânî İnaye. Dımaşk: Dâru İḳra, 2005.
- Beytûşî, Abdullâh el-Kurdî. *el-Hifâye bi tavdîhi'il-Kifâye*. Thk. Tâha Şâlih Emîn Ağa. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2012.
- Câmî, Nûruddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn. *Molla Câmî*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2019.
- Curcânî, Abdulkâhir. *Şerhu'l-Cumeli fi'n-naḥv*. Thk. Hâlîl Abdulkâdir İsâ. Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 2011.
- Demâmînî, Muḥammed b. Ebî Bekr. *Şerhu'd-Demâmînî 'alâ Muğni'l-lebib*. Thk. Aḥmed Azzo İnâye. Beyrut: Muessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2007.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muḥammed. *el-İnşâf fi mesâ'ilil-hilâf*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2012.
- Erdebîlî, Muḥammed b. Abdulḡanî. *Şerhu'l-Unmûzeci fi'n-naḥv*. Thk. Ḳâsım b. Nu'aym et-Tâi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2016.
- Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muḥammed b. el-Hasen. *Şerhu'l-Kâfiye*. Nşr. Muḥammed Ali Baydûn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2015.
- Ezherî, Ebu'l-Velîd Zeynuddîn Hâlîd b. Abdillâh. *Şerhu't-Taşriḥ 'ale't-Tavzîḥ*. Thk. Muḥammed Bâsil. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2006.

- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'an*. Thk. Şalâh Abdulazîz es-Seyyid vd. Kâhire: Dâru's-Selâm, 2013.
- Herevî, Ali b. Muḥammed. *Kitâbu'l-Uzhiyyeti fi 'ilmi'l-hurûf*. Thk. Abdulmu'in el-Mellûhî. Dımaşk: Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1993.
- İbn Hacer, Ebû Şureyh Evs. *Divân*. Thk. Muḥammed Yusuf Necm. Beyrut: Dâru Beyrut, 1980.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdulmelik. *Muğni'l-lebîb*, Thk. Mâzin el-Mubârek - Muḥammed Ali Ḥamdullâh. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1964.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdulmelik. *Şerhu Cumeli'z-Zeccâci*. Thk. Ali İsâ Mâlullâh. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1986.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdulmelik. *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2010.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muḥammed b. Abdillâh. *Şerhu't-Teshîl*. Thk. Muḥammed Abdulkâdir Atâ - Târîk Fethî es-Seyyid. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2009.
- İbn Uşfûr, Ebu'l-Ḥasen Alî b. Mu'min b. Muḥammed b. Alî. *el-Muḥarrab*. Thk. Âdil Aḥmed Abdulmevcûd - Ali Muḥammed Mu'avvad. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.
- İbn Uşfûr, Ebu'l-Ḥasen Alî b. Mu'min b. Muḥammed b. Alî. *Şerhu Cumeli'z-Zeccâci*. Thk. Fevvâz eş-Şa'âr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.
- İbn Ya'îş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaiş b. Alî. *Şerhu'l-Mufaşşal*. Thk. Emîl Bedî Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2011.
- İbnu Ḥanbelî, Radiyyuddiîn Muhammed b. İbrâhîm el-Ḥalebî. *Rabtu's-şevârid fi ḥalli's-şevâhid*. Thk. Mehmet Hayri Acat. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2020.
- İrbîlî, Alâuddîn b. Ali. *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2009.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ. *el-Kulliyât*. Thk. Adnân Derviş- Muḥammed Mısrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2018.
- Kızılkaya, Yakup. "Arapçada Mürekkep Cümlelerin Kapsamı", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019), 122 – 146.
- Mâlekî, Aḥmed. *Rasfu'l-mebânî*, Thk. Aḥmed Muḥammed el-Ḥarrât. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2014.
- Meylânî, Muḥammed b. Abdurrahîm. *Şerhu'l-Muğni fi'n-naḥv*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.

- Ma'rûf, Nâyif - Cevzû, Muştafâ. *el-Mu'cemu'l-vasîf fi'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2010.
- Murâdî, Hasan b. Kâsım. *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016.
- Muberrid, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. Thk. Hasan Hamed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Nîlî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Huseyn Takıyyuddîn. *et-Tuhfetu's-şâfiye fi Şerhi'l-Kâfiye*. Thk. Muhammed Muştafâ el-Ĥatîb. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2019.
- Râzî, Ebû Abdillâh Faĥruddîn Muhammed b. 'Umer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Rummânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî *Me'âni'l-hurûf*. Thk. İrfân b. Selîm. Beyrut: Mektebetu'l-'Aşriyye, 2005.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Usmân. *el-Kitâb*. Thk. Emîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2017.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naĥv*. Thk. Abdul'âl Sâlim Mukrim. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 2003.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-hevâmi'*. Thk. eş-Şirbînî Şerîde. Kâhire: Dâru'l-Ĥadîs, 2013.
- Şimşek, Mehmet Ali. "Arap Dilinde Bağımsız Yargı Bildiren Cümleleri İsimleştiren Edat ve Terkipler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (Aralık 2012), 255-287.
- Uşaymîn, Muhammed b. Şâlih. *Şerhu'l-Âcurrumiyyeti*. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2005.
- Ya'kûb, Emîl Bedî'. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi daĥâiki'l-luġati'l-'Arabiyyeti*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1988.
- Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *Hurûfu'l-me'âni*. Thk. Ali Tevfik Hamed. Urdun: Dâru'l-Emel, 1986.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Maĥmûd b. 'Umer. *el-Mufaşşal fi şimâ'ati'l-i'râb*. Emîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Maĥmûd b. 'Umer. *el-Keşşâf*. thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2015.